

ВІДГУК

про дисертацію **КОВАЛЕНКА БОРИСА ОЛЕКСІЙОВИЧА**

«Мовно-культурний ареал Поділля в історії української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Київ, 2021)

Постання нової української літературної мови, шліфування її фонетичних, морфологічних, лексичних, словотворчих та синтаксичних норм завжди було предметом уваги українських мовознавців. Наразі вчені, виходячи з реального хронотопу, нерідко порушують питання про те, якою мірою літературна творчість письменників певного ареалу вплинула на вироблення засад сучасної української літературної мови; які риси усного мовлення репрезентовано в творчості класиків української літератури на тому чи тому історичному зрізі. І це питання важливе не лише для встановлення історичної правди, а передусім для того, щоб створити цілісний науковий опис історії становлення літературної мови в Україні. Кінець XIX – початок XX століття учені характеризують як такий період, коли, з одного боку, за словами І. Огієнка, активно діяли «скорпіони на українське слово», а, з іншого, - «українська літературна мова на очах невинно росла й вабила до себе все українське населення». Тому вибір часового проміжку в історії становлення української літературної мови, як і вибір предмета дослідження (фонетичні, морфологічні та лексичні риси мовотворчості С. В. Руданського, А. П. Свидницького, М. М. Коцюбинського, фольклорних та етнографічних записів, здійснених на Поділлі, у зв'язку з літературною українською мовою кінця XIX – початку XX ст.) Б. О. Коваленком, безперечно, схвалюємо й визнаємо доречним і актуальним.

У роботі, поданій до захисту, здобувач чітко визначає мету своєї праці, формулює основні завдання, які передбачають і опрацювання рукописів /

автографів, і пізніших видань творів С. В. Руданського, А. П. Свидницького, М. М. Коцюбинського, і з'ясування чинників формування їх як мовних особистостей, і роль говіркових явищ та фольклорного компонента у художній творчості цих майстрів слова, що, на наш погляд, цілком достатньо для всебічного розгляду обраної теми. Автор дисертації також чітко визначає об'єкт і предмет дослідження, джерельну базу, формулює наукову новизну та практичне значення праці.

Дисертація має вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел і літератури. Усе це засвідчує її відповідність тим вимогам, які ставлять до робіт такого типу.

У першому розділі (див. с. 37 – 159) Б. О. Коваленко передусім здійснив опис наукових праць українських дослідників, у яких вони розглядають питання про значення (місце й роль) рукописної спадщини класиків української літератури для вивчення ідіостилю письменника, не безпідставно доводячи, що в українському мовознавстві «є потреба створення спеціальних праць про мову окремих письменників у контексті говіркового оточення авторів на матеріалі рукописів або, принаймні, першодруків», адже саме такий «підхід до вивчення ідіолекту письменника забезпечить точність оцінок і повноту опису мовних особливостей та орієнтирів автора, дозволить точніше окреслити його роль у становленні та розвитку норм літературної мови» (див. с. 45 – 46).

В окремому параграфі роботи здобувач характеризує подільський говір як визначальний страт комунікації, звертаючи увагу на історико-географічне розташування краю, природні кордони, адміністративний поділ на кінець XIX ст., розподіл населення за суспільними станами, що дозволило довести: «у губернії найбільше мешкало селян, які й були носіями подільського говору» (див. с. 47). Торкається дослідник також питання про вивчення матеріальної і духовної культури українців Поділля, особливостей збирання і дослідження етнографічних і фольклорних матеріалів, розвитку освіти і шкільництва в регіоні. Тут же він визначає межі та диференційні риси

подільського говору, покликаючись на праці відомих дослідників (Ф. Т. Жилка, С. П. Бевзенка, П. Ю. Гриценка, Н. П. Прилипко).

У третьому параграфі першого розділу дисертації Б. О. Коваленко детально аналізує фольклористичну діяльність С. В. Руданського, акцентуючи увагу на подільських говіркових рисах пісень, казок, які вдалося зафіксувати письменникові. Предметом уваги є також зіставний аналіз мови збірок казок М. П. Драгоманова та М. З. Левченка, куди увійшли матеріали, зібрані С. В. Руданським і А. І. Димінським (подільським краєзнавцем), які загалом демонструють варіювання формальної структури лексем на фонетичному, словотвірному, морфологічному, лексичному рівнях (див. с. 77 – 80). Ці свідчення здобувач нерідко увиразнює кількісними підрахунками, що не лише додає науковій доказовості опису, а й допомагає зрозуміти напрями динаміки говірок (див. с. 80 - 81: Слово *горілка* вжито 93 рази, а його варіант *горівка* – 99; випадків випадіння звука [о] у дієслові *хотіти* зафіксовано понад 200, що вдвічі більше, ніж нині нормативно вживане *хотіти*).

У полі зору дослідника також етнографічні праці А. П. Свидницького, зокрема його нариси, у яких письменник детально прокоментував звичаї, традиції у святкуванні Великодніх свят на Поділлі, показав органічний зв'язок місцевих народних звичаїв із річним календарним циклом первісної релігії (див. с. 98). «Різні етнографічні та фольклорні матеріали, у яких свідомо збережено живу народну мову, є важливим джерелом для діалектологічних досліджень, здебільшого вони є єдиними свідченнями про українське говіркове мовлення певних місцевостей минулих часів» (див. с. 99), - не безпідставно зауважує здобувач і демонструє це на прикладах.

У четвертому параграфі першого розділу охарактеризовано джерельну базу народного мовлення Поділля кінця XIX ст. Тут подано велику кількість фактичного матеріалу, який дозволяє констатувати, що у досліджуваний період було видано чимало словників, у яких репрезентовано різноманітні

